

MARKETING

ILMIY, AMALIY VA OMMABOP JURNAL

RAQAMLI
MARKETING
BIZNES
SAVDO
INNOVATSIYA
TARQIQUVCHI
NATIJASI
BREMNING

№ 8 – SON

2025-YIL, AVGUST

9710 xalqaro daraja

№240874

ISSN: 3060-4621

OPEN ACCESS

JURNALNING MAQSADI

Tadbirkorlik-biznes faoliyatini tashkil etishning marketing asoslarini, yo'nalishlari, echimlari, vositalarini yaratish va rivojlantirish

ALOQA UCHUN MA'LUMOTLAR

TEL: (97) 783-84-64

VEB-SAYT

www.marketingjournal.uz

ELEKTRON POCHTA:

info@marketingjournal.uz

TELEGRAM BOT:

[@marketinjournalbot](https://t.me/marketinjournalbot)

TELEGRAM KANAL:

<https://t.me/tdiumarketingjournal>

MUASSIS

“Tadbirkor va ishbilarmon” MCHJ

JURNALNING ILMIYLIGI

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining **2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

INDEKSATSIYA

BOSH MUHARRIR

Xakimov Ziyodulla Axmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Yusupov Muxamadamin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor;

TAHRIR HAY'ATI:

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori;

Ergashxodjayeva Shaxnoza Djasurovna, i.f.d., prof., TDIU Marketing kafedrasini mudiri;

Soliyev Axmadjon Soliyevich, i.f.d., NaMTI Marketing kafedrasini professori;

Ikramov Murad Akramovich, i.f.d., TDIU Marketing kafedrasini professori;

Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich, i.f.d., prof., TDIU Iqtisodiy xavfsizlik kafedrasini mudiri, Xalqaro statistika instituti kengashi doimiy a'zosi;

Zarova Elena Viktorovna, i.f.d., G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti professori, Xalqaro statistika instituti kengashi doimiy a'zosi

Akramov Tohir Abdirahmonovich, i.f.d., TDIU Marketing kafedrasini professori;

Ostonaqulova Gulsaraxon Muhammadyoqub qizi, i.f.d., TDIU Marketing kafedrasini professori;

Samadov Asqarjon Mishomovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori;

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxo'ja qizi, i.f.n., dots., TDIU Kengash kotibi;

Sobirov Azizbek Avazbekovich, PhD., TDIU Marketing kafedrasini dotsenti;

Sadikov Shoxrux Shuxratovich, PhD, dots., TIU Departament boshlig'i;

Musyeva Shoirazimovna, i.f.n., SamISI Marketing kafedrasini professori;

Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li, PhD., TDIU Marketing kafedrasini dotsenti;

Djurabayev Otabek Djurabayevich, i.f.d., TDIU Innovatsion menejment kafedrasini dotsenti;

Karimova Shirin Zoxid qizi, PhD, TDIU Axborot texnologiyalari kafedrasini katta o'qituvchisi;

Mullabayev Baxtiyarjon Bulturbaevich, DSc., Namangan muhandislik-qurilish instituti dotsenti;

Fayzullayev Javlonbek Sultonovich, DSc., TDIU, Yashil iqtisodiyot kafedrasini dotsenti;

Aliyev Yashnarjon Egamberdiyevich, DSc., TDIU, "Iqtisodiy va moliyaviy xavfsizlik" kafedrasini professori

Bobojonov Azizjon Babaxanovich, DSc, TDIU, "Raqamli iqtisodiyot" kafedrasini dotsenti

Allayarov Shamsiddin Amanullayevich, DSc, prof., TDIU, "Savdo ishi" kafedrasini mudiri

Jumayev Olimjon Sadulloevich, DSc, Raqobat siyosati va iste'molchilar huquqlari tadqiqotlari markazi direktori

Maxamadjanov Akbar Maxamadaliyevich, PhD., TDIU Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari fakulteti dekan muovini

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., Alfraganus universiteti "Menejment va marketing" kafedrasini mudiri

Kucharov Abrorjon Sobirjanovich, TDIU biznes boshqaruvi va logistika kafedrasini professori

Tuychiyev Alisher Jurayevich, Alfraganus University "Iqtisodiyot" fakulteti dekani professor

Nazarova Ra'no Rustamovna, TDIU "Yashil" iqtisodiyot kafedrasini mudiri, Iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Usmonov Bunyod Aktam o'g'li, PhD, TDIU Moliyaviy tahlil kafedrasini v.b.dotsenti;

Dehqonov Burxon Rustamovich, PhD., TDIU Ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etish bo'limi bosh mutaxassisi;

Turobova Hulkar Rustamovna, PhD., BuxDU, Yashil iqtisodiyot va agrobiznes kafedrasini dotsenti;

Elektron nashr 352 sahifa. E'lon qilishga 2025-yil 29-avgustda ruxsat etildi

MUNDARIJA

РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГА В МАЛОМ БИЗНЕСЕ	6
Касимова Фатима Тулкиновна	
THE ROLE OF DIPLOMATIC INITIATIVES IN STRENGTHENING INDIA–	
UZBEKISTAN ECONOMIC TIES	13
Abror Kucharov, Jyoti Meshram	
DISTINCTIVE FEATURES OF DATA PROCESSING IN TOURISM AND THE	
POSSIBILITIES OF THEIR USE	22
Abduvokhidov Abdumalik Makhkamovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA TRANSPORT TIZIMINING	
IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH	32
Nasrullayev Nurbek Baxtiyarovich	
XODIMLAR BILAN HISOB-KITOBLAR AUDITINI REJALASHTIRISHNI	
TAKOMILLASHTIRISH.....	40
Ametova Nasiba Danilovna	
UZOQ MUDDATLI AKTIVLARNING NAZARIY MASALALARI	52
Gozieva Mokhira Rustamovna	
ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PECULIARITIES OF PRODUCTION	
OF BUILDING MATERIALS FROM THE POINT OF VIEW OF	
INNOVATION	60
Igamova Shaxinya Zikrilloyevna	
QURILISH TASHKILOTLARINING INNOVASION RIVOJLANISHIDA	
XODIMLAR FAOLLIGINING AHAMIYATI VA UNI OSHIRISH YO‘LLARI..	70
Karimova Aziza Azamiddin qizi	
TASHKILOTDAGI BOSHQARUV TIZIMINING MEHNAT	
SAMARADORLIGIGA TA’SIRI.....	78
Usmonov Adxamjon A’zamjonovich	
OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA STRATEGIK RIVOJLANISH	
LOYIHALARINI BOSHQARISH: LOYIHA BOSHQARUVI YONDASHUVLARI	
ASOSIDA.....	87
Sobirjanova Oydina Bobir qizi	
LOGISTIKA PROVAYDERLIK XIZMATLARI SAMARADORLIGINI	
OSHIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH AMALIYOTI	
96	
Rajabov Orzujon Mamasoliyevich	
TASHQI BOZORLARGA INTEGRATIVASIYALASHUVNING MINTAQAVIY	
IQTISODIYOTGA TA’SIRI VA UNGA NISBATAN NAZARIY	
YONDASHUVLAR	107
Ozodova Farida Zarif qizi	

KORXONADA ISHLAB CHIQUARISH POTENTIALIDAN FOYDALANISH TAHLILI	112
Musayeva Shoirazimovna	
BUDJET TASHKILOTLARIDA XARAJATLAR HISOBINI TASHKIL ETISH VA YURITISHNI TAKOMILLASHTIRISH (OLIIY TA'LIM MISOLIDA).....	122
Murtozaev Sanjar O'tkir o'g'li	
FEATURES AND DISADVANTAGES OF IMPLEMENTING THE DIGITAL ECONOMY FOR CONSTRUCTION COMPANIES	128
Kurbanova Maftuna Lazizovna	
ОЦЕНКА КОММЕРЧЕСКОЙ НЕДВИЖИМОСТИ В E-COMMERCE-ЭПОХУ: ОПЫТ УЗБЕКИСТАНА И МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАКТИКА	140
Мансурова Сайёра Бахтияровна	
TEMIR YO'L TRANSPORTI TIZIMINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI TAHLIL QILISH VA BAHOLASH USULLARI	152
Nasrullayev Nurbek Baxtiyarovich	
KICHIK BIZNESNING SANOAT MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQUARISH JARAYONIDAGI TENDENSIYALARI (XORAZM VILOYATI MISOLIDA) ..	159
Salayev Jasurbek Komilovich	
KORPORATIV BOSHQARUVDA INNOVATSION USULLARNI JORIY ETISHNING METODOLOGIK ASOSLARI	170
Ismailov Allayor Rashidovich	
OLMAZOR TUMANI IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANISHINI INNOVATSION BOSHQARUV ORQALI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI VA IMKONIYATLARI	181
Muminov Fazliddin Xusniddin o'g'li	
ANALYSIS OF INDONESIA'S DUALISTIC FINANCIAL SYSTEM AND ITS POSSIBILITIES FOR USE IN UZBEKISTAN	193
Irgasheva Gulbakhor	
HUDUDLARNI EKSPORT SALOHIIYATINI OSHIRISHDA MAHALLIY BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISH	202
Bekchanov Davron Masharipovich	
РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННОГО МЕНЕДЖМЕНТА В УЗБЕКИСТАНА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОЙ КОНКУРЕНЦИИ	219
Азизов Ильдар Рафаэльевич	
TIJORAT BANKLARIDAN UNDIRILADIGAN FOYDA SOLIG'INING DAVLAT BYUDJETIGA TA'SIRI	226
Ergasheva Lobar Raxmatulla qizi	
ЭТАПЫ РАЗРАБОТКИ ПУТЕЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ	232
Кучаров Абдор Собиржонович, Бобожонов Азизжон Бабаханович, Хусейнов Рахим Али оглы	

RAQAMLI IQTISODIYOTNING MEHNAT BOZORIGA TA’SIRI VA YANGI KASBLAR	240
Sadriddinova Xilola Raxmatullayevna	
THE FACTORS THAT INFLUENCE THE PRICING OF A PRODUCT OR SERVICE.....	247
Sa’dullayeva Sayyora Nasillo qizi	
O’ZBEKISTONDA ICHKI TURIZMNI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI: MUAMMOLAR, IMKONIYATLAR VA INNOVATSION YECHIMLAR.....	253
Matkarimov Jahongir Shamuratovich	
XALQARO RAQOBATBARDOSHLIKNING ILMIY NAZARIY ASOSLARI ..	267
Mallaboev Anvarjon Sotvoldievich	
MAHALLIY BUDJET DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI	275
Sharopov Dilshodjon Raxmatullayevich	
ЦИФРОВАЯ РЕВОЛЮЦИЯ И НОВОЕ КАЧЕСТВО МАРКЕТИНГОВЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ МАЛОГО БИЗНЕСА	283
Вахабов Асадулло Убайдулло угли	
FINTECH VA BANKLAR O’RTASIDAGI QARAMA-QARSHILIK VA ULARNING INTEGRATSIYALASHUV IMKONIYATLARI	291
Maxmudova Muxlisa Qodirjon qizi	
KORXONALARDA MOLIYAVIY REJALASHTIRISHNI RIVOJLANGAN DAVLATLAR TAJRIBASINING UMUMIY YO’NALISH VA XUSUSIYATLARI	298
Pardayev Jamshid Muzaffarovich	
SAMARQAND VILOYATIDA XIZMAT KO’RSATISH SOHASINING HOLATI VA SOHANI YANADA RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI.....	308
Normurodov Umidjon Normurod o’g’li, Shadiyeva Lobar Abdurazikovna	
XODIMLARNI RIVOJLANTIRISH – KADRLAR SIYOSATIDAGI ASOSIY USTUVOR YO’NALISHLARDAN BIRI	316
Sattarov Shuxrat Abug’affarovich	
DAVLAT IQTISODIYOT XAVFSIZLIGINI O’RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI	323
Karimov Javlon Ko’ziyevich	
MINTAQA IQTISODIY TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA EKSPORT SALOHİYATINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI.....	333
Mamadjanova Tuyg’unoy Axmadjanovna	
SANOAT KORXONALARI ISHLAB CHIQARISH JARAYONLARIDA SUN’IY INTELLEKTDAN SAMARALI FOYDALANISH.....	344
Rixsiboyev Nozimbek Abdurasul o’g’li	

UZOQ MUDDATLI AKTIVLARNING NAZARIY MASALALARI

Gozieva Mokhira Rustamovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil izlanuvchisi

Assistant of the Department of Accounting

ORCID: 0009-0006-6758-8007

E-mail: moxira.gozieva@mail.ru

Annotatsiya

Ushbu maqolada buxgalteriya hisobi sohasida uzoq muddatli aktivlarning nazariy masalalari tahlil qilingan. Turli yondashuvlar va tartibga soluvchi me'yoriy hujjatlarda bunday aktivlar korxonalar tomonidan ulush, bonuslar yoki uzoq muddatli ekspluatatsiya uchun sotib olingan resurslar ko'rinishida keltiriladi. Shuningdek, uzoq muddatli moliyaviy investitsiyalar hamda investitsion mulk sifatida e'tirof etiluvchi aktivlar kelgusida kapitalni joylashtirishning samarali yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu bois, uzoq muddatli aktivlarning turkumlanishi va xususiyatlarini qayta ko'rib chiqish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: uzoq muddatli aktivlar, tamoyillar, rivojlantirish tendensiyalari, xarajatlar, royalti, huquq, noaniqlik, amaliyot, munosabat, investitsiya kiritish, investitsion mulk.

Аннотация

В данной статье рассматриваются теоретические вопросы учета долгосрочных активов в бухгалтерии. Приводятся различные подходы и формы представления таких активов в нормативно-правовых актах: доли, бонусы и ресурсы, приобретаемые предприятиями для длительной эксплуатации. Также долгосрочные финансовые инвестиции и активы, признаваемые инвестиционной собственностью, рассматриваются как эффективные направления размещения капитала в будущем. В связи с этим переоценка классификации и характеристик долгосрочных активов приобретает актуальное значение.

Ключевые слова: долгосрочные активы, принципы, тенденции развития, затраты, роялти, права, неопределенность, практика, отношения, инвестиции, инвестиционная собственность.

Abstract

This article analyzes theoretical aspects of long-term assets in accounting. It presents various approaches and forms of representation of such assets in regulatory documents, including shares, bonuses, and resources acquired by enterprises for long-term use. Long-term financial investments and assets recognized as investment property are also considered as effective directions for future capital allocation. Therefore, revisiting the classification and characteristics of long-term assets is of significant relevance.

Keywords: long-term assets, principles, development trends, expenses, royalty, rights, uncertainty, practice, relations, investment, investment property.

KIRISH

Korxonaning samarali faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan iqtisodiy resurslarga ega bo'lishi shart, chunki aynan shu resurslar mahsulot ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatishda asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi. Bozor munosabatlarining kengayib borishi iqtisodiyotda raqobatni kuchaytirmoqda va bu sharoitda mavjud resurslardan oqilona va maqsadli foydalana olgan xo'jalik yurituvchi subyektlar ustunlikka ega bo'ladi. Iqtisodiy nazariyada korxona ishlab chiqarish faoliyatida foydalanayotgan barcha moddiy va nomoddiy boyliklar aktivlar deb ataladi.

O'zbekistonda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga moslashish jarayonida aktivlar ikki turga — uzoq muddatli va qisqa muddatli aktivlarga ajratila boshlandi. Bu yangicha yondashuv avvalgi buxgalteriya hisobining namunaviy schetlar rejasidagi uzoq muddatli va joriy aktivlar bo'yicha tasnifdan farq qiladi.

Agar aktivlar quyidagi shartlarga javob bersa, ular uzoq muddatli deb tasniflanadi:

- korxonaning ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish faoliyatida foydalanish uchun olingan bo'lishi lozim;
- ular sotish uchun emas, doimiy foydalanish maqsadida mo'ljallangan bo'lishi kerak;
- foydali xizmat qilish muddati bir yildan ortiq bo'lishi talab etiladi.

Uzoq muddatli aktivlarning asosiy vazifasi — mahsulot ishlab chiqarish, xizmatlar ko'rsatish va tovarlar realizatsiyasi jarayonida samarali foydalanish hisoblanadi. Ular, shuningdek, ijaraga berish, ma'muriy ehtiyojlarni qondirish yoki asosiy vositalarni ekspluatatsiya holatida saqlash maqsadlarida ham ishlatilishi mumkin.

ADABIYOTLAR SHARHI

Uzoq muddatli aktivlar korxonaning ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish faoliyatini samarali yo'lga qo'yishda asosiy iqtisodiy vosita hisoblanadi. Ishlab chiqarish sohasida faoliyat yurituvchi korxonalarda mulkning salmoqli qismi aynan shu turdagi aktivlar hissasiga to'g'ri keladi [12]. Ushbu aktivlarning holati va undan unumli foydalanish darajasi korxonaning iqtisodiy natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Uzoq muddatli aktivlardan to'liq va maqsadli foydalanish orqali korxonaning barcha texnika-iqtisodiy ko'rsatkichlari yaxshilanadi: mehnat unumdorligi ortadi, fondlar qaytarimi yuksaladi, mahsulot ishlab chiqarish hajmi oshadi, uning tannarxi kamayadi va kapital qo'yilmalarning tejalishi ta'minlanadi [21]. Bunday sharoitda boshqaruv qarorlarini oqilona qabul qilish va uni amaliyotga tatbiq etish uchun iqtisodiy tahlilni to'g'ri yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi [3].

Bugungi bozor iqtisodiyoti sharoitida buxgalteriya hisobi korxona rahbariyati va uning mulkdorlari uchun ishonchli va mukammal axborot manbai sifatida xizmat qiladi. U mahsulot tannarxi va narxini shakllantirishda, uzoq muddatli aktivlardan samarali foydalanish jarayonini nazorat qilishda, investitsiya salohiyatini baholashda muhim vosita bo'lib qolmoqda [23].

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar iqtisodiyotning tuzilmasini tubdan yangilash va uni barqaror rivojlantirishni ko'zda tutadi. Bu

jarayonda xususiy mulkchilik munosabatlarini liberallashtirish va modernizatsiyani ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilash muhim ahamiyat kasb etmoqda [3].

Shu bilan birga, uzoq muddatli aktivlarni baholash va tasniflash mezonlariga oid tushunchalardagi noaniqliklarni bartaraf etish zarurati yuzaga kelmoqda. Ayniqsa, iqtisodiyoti bozor tamoyillariga o'tayotgan davlatlarda, jumladan O'zbekistonda, buxgalteriya hisobida qo'llaniladigan baholash prinsiplari va mezonlari aniqlashtirilishga muhtoj [24].

Bozor munosabatlari rivojlanib borgan sari, amaldagi hisob siyosatlari yangi turdagi aktivlarni moliyaviy hisobotlarda to'g'ri aks ettirishga to'sqinlik qilmoqda. Masalan, royalti, gudvill, yer uchastkasini mulk sifatida egallash huquqi, uzoq muddatli debitorlik qarzlari, kechiktirilgan xarajatlar, uzoq muddatli moliyaviy investitsiyalar va lizing munosabatlari kabi obyektlar buxgalteriya hisobi amaliyotida yetarlicha o'z ifodasini topmayapti [22].

Yuqoridagi holatlar uzoq muddatli aktivlar hisobini nazariy, huquqiy-tashkiliy va metodologik jihatdan kompleks o'rganishni talab etayotganini ko'rsatadi. Bu esa ularni mukammal hisobga olish mexanizmlarini shakllantirish zaruratini yanada dolzarb etib qo'ymoqda (1-jadval).

1-jadval

Iqtisodchi olimlar tomonidan uzoq muddatli aktivlarni tadqiq etish obyekti¹

Mamlakatimiz olimlari	Uzoq muddatli aktivlarni tadqiq etish obyekti
Mavlanova D.M. ² , Nurmanov U. A. ³ , Ismanov I.I. Toshnazarov S.N. ⁴	Aktivlar hisobi ularni moliyaviy hisobotda aks ettirish
Rizaev N. ⁵ , Ochilov I. ⁶ , Maxmudova N.D. ⁷	Nomoddiy aktivlar hisobi
Shakarov A.G. ⁸ , Qudbiev N.T. ⁹ , Raximova G.M. ¹⁰ Urazov K.B. ¹¹ , Gadoev E., Kalonov M. B.	Asosiy vositalar hisobi

¹ Muallif tomonidan asosan tuzilgan.

² Mavlyanova D.M. Joriy aktivlar hisobi, tahlili va auditini uslubiy jihatlarini takomillashtirish. iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy) dissertatsiyasi Avtoreferati. Toshkent 2020.B.-56

³ Nurmatov O.T. «Er qa'ridan foydalanuvchi korxonalarda nomoddiy aktivlar hisobini tashkil etish muammolari». Moliya va Bank ishi. 2019 №1 63-69 b

⁴ Tashnazarov S.N. Товар-моддий захиралар таннарни ва ularni молиявий ҳисоботда акс эттириш масалалари. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 6, ноябрь-декабрь, 2017 йил.

⁵ Rizaev N.K. Intellektual mulk ob'ektlari hisobi va tahlilini tashkil etish metodologiyasi. 08.00.08 – “Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit” iqtisodiyot fanlari doktori (Dsc) ilmiy darajasini oliy uchun dissertatsiya ishi. Toshkent 2019

⁶ Ochilov I.K. Moliyaviy hisob. O'quv qo'llanma — T., “Iqtisod — Moliya” 2007. 148 b.

⁷ Maxmudova N.D. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda intellektual mulk ob'ektlari hisobi va tahlilini takomillashtirish. . 08.00.08 – “Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit” iqtisodiyot fanlari falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini oliy uchun dissertatsiya ishi. Toshkent 2025

⁸ Shakarov A.G., Asosiy vositalar (turli mulkchilik shakllarida) hisobi va nazoratini tashkil etish, Toshkent moliya instituti. Iqtisodiyot fanlari nomzodlik dissertatsiyasi avtoreferati: 08.00.00. 2000 yil.

⁹ Kudbiev D. Asosiy vositalarni ijaraga berishning uslubiy tamoyillari va ularni hisobga olish. Nazariy va amaliy tadqiqot jurnali, 2023. 2(1), 57-62 b

¹⁰ Raximova G.M. Asosiy vositalar hisobi metodologiyasini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari doktori (Doctor of Science) dissertatsiyasi Avtoreferati. Toshkent 2025.B.-82

¹¹ Asosiy foydalanishga doir daromadlar hisob siyosatida ochilishi bulgan zhihatlar xususida //J. “Soliq to'lovchining jurnallari”, 2000 yil. № 6. — 23-25 b.

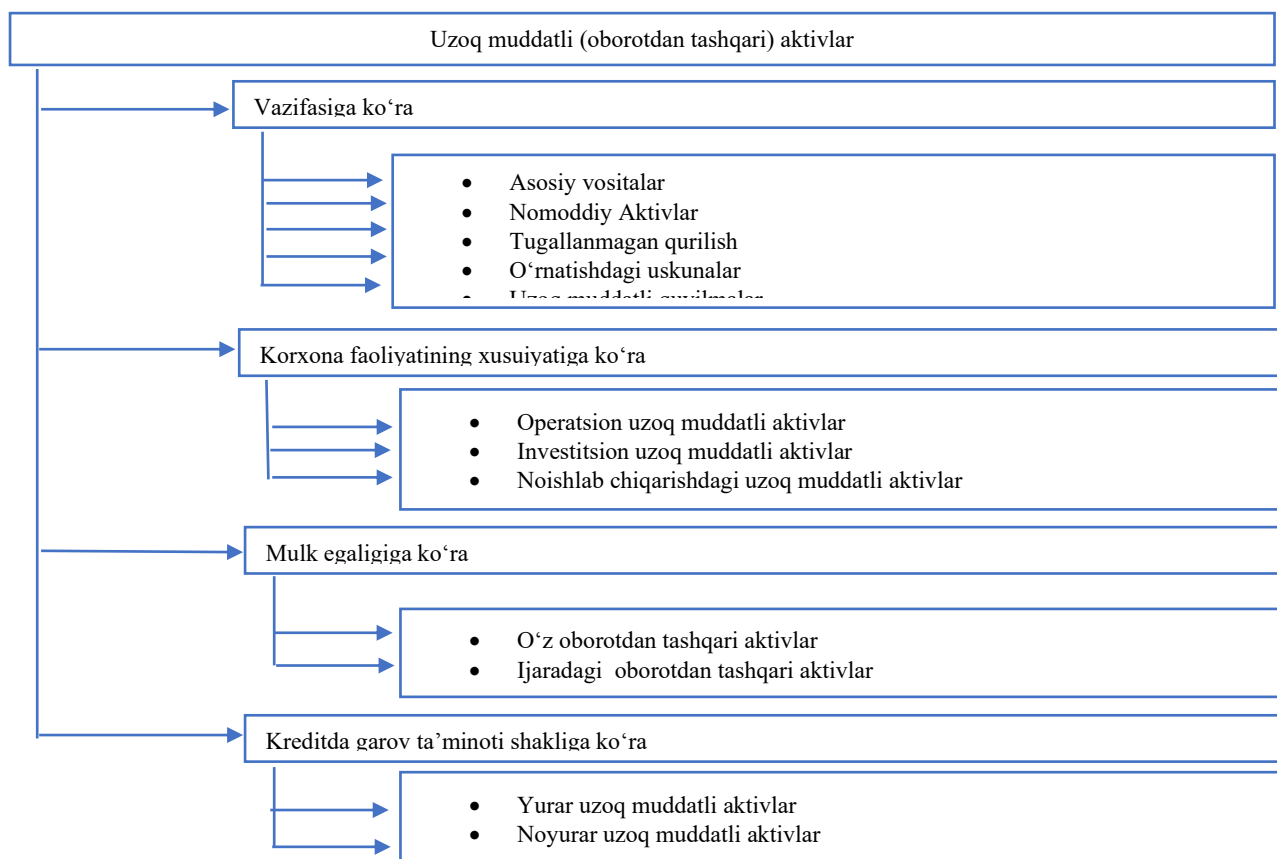
Mamlakatimiz olimlari	Uzoq muddatli aktivlarni tadqiq etish obyekti
Astanakulov O.T. ¹ , Suyunov Yo.B. ²	Investitsiya hisobi

TAHLIL VA NATIJALAR

I.I.Ismanov Kapital aylanmasini mazmuniga ko‘ra, ikki qismga — asosiy kapital va aylanma kapitalga bo‘linadi. Asosiy kapital bir necha aylanma davridan so‘ng o‘zining boshlang‘ich qiymatini tiklaydi, aylanma kapital esa bir martagi aylanmadan keyinroq o‘zining avvalgi shakliga qaytadi.

Kapital qiymatining aylanish shakliga ko‘ra, asosiy kapitalning qiymati ikki qismga ajratiladi. Uning bir qismi tovar va xizmatlar tarkibida tayyor mahsulotga o‘tib, muomala jarayonida tovar shaklidan pul shakliga aylanadi va amortizatsiya mablag‘lari ko‘rinishida jamg‘ariladi. Ikkinchi qismi esa, ya‘ni mahsulot tarkibiga o‘tmaydigan qismi, ishlab chiqarish sohasida qolib, moddiy va nomoddiy kapital tarkibida o‘z faoliyatini davom ettiradi.

Aylanma kapital esa, aylanmaning bir davri mobaynida o‘z qiymatini to‘liq mahsulot tarkibiga o‘tkazadi. Bunda mehnat predmetlarining qiymati yangi mahsulot qiymatiga to‘liq kiritiladi va bir aylanma doirasida o‘z shaklini o‘zgartiradi.

1 - rasm. Uzoq muddatli aktivlarning belgilariga ko‘ra turkumlanishi³

¹ Astanakulov O.T. Korxonalar investitsiya faoliyati tahlili metodologiyasini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari doktori (Doctor of Science) dissertatsiyasi Avtoreferati. Toshkent 2020.B.-82

² Suyunov Yo.B. Aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy investitsiyalar hisobi va auditini takomillashtirish. iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy) dissertatsiyasi Avtoreferati. Toshkent 2022.B.-56

³ Muallif tomonida shakllantirilgan.

Uzoq muddatli aktivlarni moliyaviy hisobotda to'g'ri e'tirof etish va aks ettirish jarayoni ularning iqtisodiy mohiyatini keng qamrovda o'rganish bilan chambarchas bog'liq. Amaldagi milliy buxgalteriya hisobida aktivlar korxonaning mulkiy resurslari sifatida tasniflanadi, biroq bu ta'rif asosan asosiy kapitalga nisbatan ishlatilib kelingan.

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida uzoq muddatli aktivlar tarkibiga yangi turdagi hisob obyektlari ham kirib keldi, ularning iqtisodiy mohiyati esa an'anaviy asosiy kapitaldan farq qiladi. Masalan, nomoddiy aktivlar, moliyaviy qo'yilmalar, uzoq muddatli debitorlik qarzlari va muddati kechiktirilgan xarajatlar — bularning barchasi korxonaning faoliyatida uzoq muddat ishtirok etadi.

Shu jumladan, nomoddiy aktivlar to'g'ridan-to'g'ri ishlab chiqarish jarayonida ishtirok etmasada, daromad olishda bilvosita omil sifatida iqtisodiy foyda keltiradi. Shuningdek, uzoq muddatli moliyaviy qo'yilmalar va investitsiya mulki sifatida belgilanadigan aktivlar ham kelajakda kapitalni samarali investitsiya qilish yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Yuqorida keltirilgan barcha jihatlar uzoq muddatli aktivlarning turkumlanishi va xususiyatlarini qayta ko'rib chiqish, ularni baholash va hisobga olishning yangicha metodik yondashuvini talab qiladi.

O'zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy hujjatlarida, jumladan, "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun va MHXS 1-sonli standartida "Moliyaviy hisobotlarni taqdim etish"ga oid berilgan uzoq muddatli aktivlar ta'rif, bizning fikrimizcha, ushbu aktivlarning iqtisodiy mohiyatini to'liq va aniq ifoda etib berolmaydi. Shu bois, "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonunning 16–17-moddalarida "asosiy" so'zi o'rniga "uzoq muddatli" atamasini qo'llash maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Shuningdek, MHXS 1-sonli standartining 11-bandini quyidagi ta'rif bilan to'ldirish taklif etiladi: "Uzoq muddatli aktivlar — bu korxona tomonidan ulush, mukofot yoki boshqa shakllarda egallanadigan va 12 oydan ziyod muddat mobaynida foydalanish uchun mo'ljallangan, kelgusida iqtisodiy foyda keltirish qobiliyatiga ega bo'lgan va korxona nazoratida bo'lgan vositalar hisoblanadi."

Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mamlakatimizda uzoq muddatli aktivlarning tasnifi va tavsifi yetarli darajada ilmiy o'rganilmagan. Turli mutaxassislar fikrlarini umumlashtirib aytganda, uzoq muddatli aktivlarni hisobga olish hamda moliyaviy hisobotlar asosida korxonaning moliyaviy ahvolini tahlil qilish jarayonida ushbu aktivlarning to'g'ri tasnifi va xarakteristikasini shakllantirish moliyaviy axborot iste'molchilari uchun to'g'ri boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bizning fikrimizcha, yuqorida keltirilgan qarashlar, bir tomondan, uzoq muddatli aktivlar tarkibini xalqaro moliyaviy hisobot standartlari talablariga yaqinlashtirishga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, korxona faoliyatini tahlil qilishda ko'rsatkichlar tizimini to'g'ri shakllantirishga yordam beradi.

Professor G.V. Saviskayaning ta'kidlashicha, uzoq muddatli aktivlar (asosiy kapital) — bu korxonaning uzoq muddatli maqsadlarga yo'naltirilgan vositalari bo'lib,

ular qatoriga ko'chmas mulk, obligatsiyalar, aksiyalar, foydali qazilma zaxiralari, qo'shma korxonalaridagi ulushlar, nomoddiy aktivlar va boshqalar kiradi [19].

I.A. Zavalishina o'zining "Zamonaviy buxgalteriya hisobi" nomli asarida uzoq muddatli aktivlarni quyidagicha ta'riflaydi:

"Uzoq muddatli aktivlar tarkibiga quyidagi vositalar kiradi:

1. foydali foydalanish muddati bir yildan ortiq bo'lgan;
2. korxona faoliyatida ko'p marta ishlatiladigan;
3. sotish uchun mo'ljallanmagan vositalar" [7].

Biroq, agar uzoq muddatli aktivlarning kelgusida iqtisodiy foyda keltirish imkoniyati shubha ostiga qo'yilsa, bunday holda ularni sotish ehtimoli mavjud bo'ladi. Shuning uchun "qayta sotilmaydigan vositalar" sifatidagi tavsif ba'zan to'g'ri kelmasligi mumkin.

Iqtisodchi V.V. Kovalevning ta'rifida esa, uzoq muddatli aktivlar deb korxonada bir yildan ortiq muddat faoliyatda qo'llaniladigan vositalarga aytiladi. Lekin bu ta'rif, bizningcha, faqat vaqt mezonini qamrab oladi va boshqa muhim jihatlarni yetarlicha aks ettirmaydi [9].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqorida keltirilgan tahliliy va nazariy fikrlar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, uzoq muddatli aktivlar korxonaning uzoq muddatli istiqboldagi barqaror rivojlanishini ta'minlovchi strategik iqtisodiy resurs hisoblanadi. Ularning to'g'ri klassifikatsiya qilinishi, mohiyatini aniqlash va ularni baholash bo'yicha aniq metodologik yondashuvlar ishlab chiqilishi bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Mavjud milliy qonunchilik va moliyaviy hisobot standartlarida uzoq muddatli aktivlarning ta'rifi va tasnifi yetarlicha mukammal emas. Xususan, "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun va 1-sonli MHXS kabi asosiy normativ hujjatlarda ushbu aktivlarning iqtisodiy mazmunini to'liq qamrab olgan ta'riflar mavjud emas. Shu munosabat bilan mazkur me'yoriy hujjatlarga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish zarur deb hisoblanadi.

Ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, turli mutaxassislar tomonidan berilgan ta'riflar uzoq muddatli aktivlarning ayrim xususiyatlarini aks ettirgan bo'lsa-da, ularni to'liq qamrab ololmaydi. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib, ushbu aktivlarni quyidagicha ta'riflash maqsadga muvofiq:

Uzoq muddatli aktivlar — bu korxona tomonidan ulush, mukofot yoki sotib olish orqali egallanadigan, 12 oydan ziyod muddat mobaynida foydalanish uchun mo'ljallangan, kelajakda iqtisodiy foyda keltirish qobiliyatiga ega va korxona tomonidan nazorat qilinadigan iqtisodiy resurslardir.

Bunday yondashuv, bir tomondan, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga yaqinlashishni ta'minlasa, ikkinchi tomondan, korxona moliyaviy holatini to'g'ri tahlil qilish va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda moliyaviy axborot foydalanuvchilari uchun ishonchli asos bo'lib xizmat qiladi. Shu bois, uzoq muddatli aktivlarning nazariy, huquqiy va amaliy jihatlarni chuqur o'rganish hamda ularni to'g'ri hisobga olish mexanizmlarini takomillashtirish kelgusida milliy buxgalteriya tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. "Buxgalteriya hisobi to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni 13.04. 2016-yildagi O'RQ-404-son. <https://lex.uz/ru/docs/-2931253>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28 yanvardagi PF-60-son «Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi» Farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/-5841063>
3. 1 – sonli MHXS (IAS) "Moliyaviy hisobotni taqdim etish"
4. Abdurasulov J. Korxonalarda boshqaruv qarorlarini qabul qilishda iqtisodiy tahlilning o'rni. Moliya va hisob, 2022. №2, 12–17.
5. Abdurasulov J. Asosiy foydalanishga doir daromadlar hisob siyosatida ochilishi bo'lgan jihatlar xususida // “Soliq to'lovchining jurnallari”, 2000 yil. № 6. — 23-25 b.
6. Astanakulov O.T. Korxonalar investitsiya faoliyati tahlili metodologiyasini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari doktori (Doctor of Science) dissertatsiyasi Avtoreferati. Toshkent 2020.B.-82
7. Завалишина, И.А. (). Современный бухгалтерский учет. Санкт-Петербург. 2019.
8. Kudbiev D. Asosiy vositalarni ijaraga berishning uslubiy tamoyillari va ularni hisobga olish. Nazariy va amaliy tadqiqot jurnali, 2023. 2(1), 57-62 b.
9. Ковалев, В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Москва. 2018. Финансы и статистика.
10. Mavlyanova D.M. Joriy aktivlar hisobi, tahlili va auditini uslubiy jihatlarini takomillashtirish. iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy) dissertatsiyasi Avtoreferati. Toshkent 2020.B.-56
11. Maxmudova N.D.Xo'jalik yurituvchi subyektlarda intellektual mulk obyektlari hisobi va tahlilini takomillashtirish. . 08.00.08 – “Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit” iqtisodiyot fanlari falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini oliy uchun dissertatsiya ishi. Toshkent 2025
12. Nazarov, K.K. Korxona iqtisodiyoti. Toshkent: «Iqtisodiyot» nashriyoti 2020.
13. Nurmatov O.T. «Er qa'ridan foydalanuvchi korxonalarda nomoddiy aktivlar hisobini tashkil etish muammolari». Moliya va Bank ishi. 2019 №1 63-69 b
14. Ochilov I.K. Moliyaviy hisob. O'quv qo'llanma — T., “Iqtisod — Moliya” 2007. 148 b.
15. Rizaev N.K. Intellektual mulk obyektlari hisobi va tahlilini tashkil etish metodologiyasi. 08.00.08 – “Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit” iqtisodiyot fanlari doktori (Dsc) ilmiy darajasini oliy uchun dissertatsiya ishi. Toshkent 2019
16. Raximova G.M. Asosiy vositalar hisobi metodologiyasini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari doktori (Doctor of Science) dissertatsiyasi Avtoreferati. Toshkent 2025.B.-82
17. Shakarov A.G., Asosiy vositalar (turli mulkchilik shakllarida) hisobi va nazoratini tashkil etish, Toshkent moliya instituti. Iqtisodiyot fanlari nomzodlik dissertatsiyasi avtoreferati: 08.00.00. 2000 yil.
18. Suyunov Yo.B. Aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy investitsiyalar hisobi va

auditini takomillashtirish. iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy) dissertatsiyasi Avtoreferati. Toshkent 2022.B.-56

19. Савицкая, Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. 2020

20. Ташназаров С.Н. Товар-моддий захиралар таннари ва уларни молиявий ҳисоботда акс эттириш масалалари. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. 2017. № 6, ноябрь-декабрь.

21. Hamidov, U. (). Uzoq muddatli aktivlardan samarali foydalanishning iqtisodiy ahamiyati. Iqtisodiy tahlil jurnali, 2021. №4, 45–49.

22. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) bo'yicha metodik qo'llanma, Toshkent: 2023.

23. Ergashev, A.B. Buxgalteriya hisobining axborot funksiyasi. Hisob va audit muammolari, 2019. №1, 27–31.

24. Aydullaev, R. Uzoq muddatli aktivlarni baholash va hisobga olishda yuzaga kelayotgan muammolar. Milliy iqtisodiyot, 2020. №3, 53–57.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhih: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2025-yil, avgust, 8-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**